

УДК 008:793.38

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-1-15>**Оксана ЗАХАРОВА,**

orcid.org/0000-0002-2143-7020

доктор історичних наук, професор

Національної академії керівних кадрів культури та мистецтв
(Прилуки, Чернігівська область, Україна) irinamak67@ukr.net**ДИПЛОМАТИЧНА КОНТРАКУЛЬТУРА**

Порушення протоколу може відбуватися через його незнання, що відбувається досить рідко серед професійних політиків, або з метою публічної демонстрації неприйняття певної політичної мети.

Під дипломатичною контракультурою ми розуміємо навмисне ігнорування главами держав, урядів, іноземних відомств, громадськими та політичними діячами, дипломатами та членами їхніх сімей, співробітниками посольств та міжнародних організацій загальноприйнятих протокольних норм, традицій та умовностей, а також загальноприйнятих у міжнародній практиці правил шанобливості та ввічливості, яких дотримуються в дипломатичних, службових та міжособистісних відносинах з метою впливу на зовнішньополітичні рішення учасників міжнародного спілкування.

В більшості програм закордонних візитів до СРСР відвідуванню України відводилося особливе місце, що особливо помітно у повоєнні роки. Інтелектуальний потенціал України дозволяв республіці, незважаючи на Голодомор, репресії, втрати під час Другої світової війни бути однією з найрозвиненішою не лише в економічному, а й у культурному відношенні республікою.

Починаючи приблизно з середини 60-х років, у матеріалах фонду Протокольного відділу (переважно) відсутня інформація, що передає атмосферу, своєрідний «настрій» візиту. Необхідні нам матеріали ми можемо знайти у джерелах особистого походження.

Так, у спогадах В. Суходрева містяться цікаві деталі візиту до СРСР прем'єр-міністра Канади П'єра Трюдо, з ім'ям якого пов'язаний період потепління та розвитку дружніх відносин двох країн. В 1971 році Трюдо відвідав Радянський Союз.

Прем'єр-міністр Канади не міг не відвідати Україну, вихідці з якої у значній кількості проживають у Канаді, і в деяких районах країни можуть серйозно вплинути на результати виборів.

За, здавалося б, «сухою» мовою протоколу стоять конкретні особи зі своїми звичними характерами. В окремих випадках порушення протокольних норм не тільки не заважає вирішувати поставлені завдання, а й навіть сприяє їхньому втіленню.

Нова радянська еліта ні психологічно, ні практично не була підготовлена до дипломатичного спілкування з використанням загальноприйнятих європейських норм дипломатичного етикету.

Ключові слова: дипломатичний протокол, міжнародні відносини, мистецтво дипломатії, імідж політика, культура спілкування.

Oksana ZAKHAROVA,

orcid.org/0000-0002-2143-7020

Doctor of Historical Sciences, Professor

Independent researcher

(Pryluky, Cernihiv region, Ukraine) irinamak67@ukr.net

DIPLOMATIC COUNTERCULTURE

The violation of the protocol can occur due to its ignorance, which is rare among professional politicians, or with the purpose of public demonstration of rejection of a certain political goal.

Under diplomatic counterculture we mean intentional ignoring by foreign agencies, public and political figures, diplomats and their families, embassy staff and international organizations, of generally accepted protocol norms, traditions and conventions, as well as the generally accepted in international practice rules of respect and politeness, which are adhered to in diplomatic, official and interpersonal relations, in order to influence foreign policy decisions of international communication participants.

In most programs of foreign visits to the USSR, a special place was given to the USSR, which is especially noticeable in the postwar years. Ukraine's intellectual potential allowed the republic, despite the Holodomor, repression, losses during the Second World War, to be one of the most developed not only in economic but also culturally republic.

Since the mid-1960s, the materials of the Protocol department (predominantly) lack information that describes the atmosphere, a kind of "mood" of the visit. Materials needed we can find in sources of personal origin.

Thus, the memoirs of V. Sukhodrev contain interesting details of the visit to the USSR Prime Minister of Canada Pierre Trudeau, whose name is associated with the period of warming and development of friendly relations of the two countries. In 1971, Trudeau visited the Soviet Union.

The Prime Minister of Canada could not help but visit Ukraine, where a large number of people from Ukraine live in Canada, and in some areas of the country they can seriously affect the results of the elections.

Behind the seemingly "dry" language of the protocol are specific individuals with their usual tempers. In some cases, the violation of protocol norms not only does not interfere with solving the tasks, but also helps their implementation.

The new Soviet elite was neither psychologically nor practically prepared for diplomatic communication using generally accepted European norms of diplomatic etiquette.

Key words: *diplomatic protocol, international relations, art of diplomacy, image of politician, culture of communication.*

Предмет дослідження – місце та роль дипломатичного протоколу в європейській зовнішній політиці.

Історіографія твору представлена одним із фундаментальних досліджень дипломатичного протоколу, а саме книгою Д. Вуда та Ж. Серре (Вуд, Серре, 1974). Джерельна база складається з опублікованих джерел – спогадів В. Карягіна (Карягін, 1994) та В. Суходрева (Суходрев, 2022), а також архівні матеріали.

Мета дослідження: довести, що дипломатичний протокол є одним із засобів побудови міжнародних відносин.

Протокол дозволяє налагодити дружні стосунки з одними особами і водночас уникнути конфлікту з іншими. Слід поважати місцеві традиції та за необхідності міняти прийняті правила, попередньо пояснивши причину змін.

Особисті почуття учасників спілкування також здатні вплинути на розвиток протоколу. «Турецький султан не хотів визнати поділ Польщі між Росією, Австрією та Пруссією. Тому на прийомах за участю дипломатичного корпусу, на яких послі мали по черзі підходити до султана та вітати його, коли черга доходила до польського посла, і ніхто не підходив (хоча він і був присутній), камергер звертався до султана і говорив: "Посол поїхав на прогулянку і затримався через снігопад". Ця заява робилася незалежно від пори року» (Вуд, Серре, 1974:49).

Порушення протоколу може відбуватися або через його незнання, що відбувається досить рідко серед професійних політиків, або з метою публічної демонстрації неприйняття певної політичної мети.

Під дипломатичною контркультурою ми розуміємо навмисне ігнорування главами держав, урядів, іноземних відомств, громадськими та політичними діячами, дипломатами та членами їхніх сімей, співробітниками посольств та міжнародних організацій загальноприйнятих протокольних норм, традицій та умовностей, а також загальноприйнятих у міжнародній практиці правил шанобливості та ввічливості, яких дотримуються в дипломатичних,

службових та міжособистісних відносинах з метою впливу на зовнішньополітичні рішення учасників міжнародного спілкування.

Однією з важливих особливостей дипломатичного етикету є принцип гостинності, який, зокрема, виявляється у церемонії обміну дарами.

При цьому сам дар виступає як елемент дипломатичного спілкування, що володіє певними функціями. У цьому творам мистецтва відводиться особлива роль.

Як дар можуть виступати не тільки твори живописця, скульптора, майстра декоративно-ужиткового мистецтва, а також: запрошення на спектакль, концерт, екскурсію, спортивне змагання. При цьому учасники спілкування повинні дотримуватися як прийнятих у таких випадках правил етикетної поведінки, так і норм дипломатичного протоколу. Наприклад, підводитися під час виконання гімну.

Незважаючи на активну діяльність Протокольного відділу НКЗС, було б надто сміливо заявляти про те, що до середини 30-х років у СРСР спостерігалася тенденція закріплення норм дипломатичного протоколу, які відносяться як до церемонії зустрічей та проводів іноземних делегацій, так і правил поведінки самих дипломатичних працівників, акредитованих у Москві.

У цьому відношенні дуже показовою є зустріч 1 лютого 1935 року польського повіреного у справах із представником НКЗС, який вимагав у польського дипломата пояснення поведінки деяких членів дипломатичного корпусу, які під час проведення одного з офіційних заходів сиділи під час «співу нашого гімну» (Встреча польського повереного, 1935:1).

У свою чергу, польський дипломат також зауважив, що в СРСР не розроблено відповідного «протокольного церемоніалу», який визначав би, у яких випадках дипломати повинні вставати, тим більше за кордоном він багато разів чув спів «Інтернаціоналу» різними мовами, і всі розуміли, що це революційна пісня.

Радянська сторона продовжувала наполягати, що у цих ситуаціях жодних правил не потрібно,

всім зрозуміло, що коли виконується гімн треба вставати.

Ще однією претензією з боку НКЗС до дипломатичного корпусу було небажання дипломатів, стоячи вітати радянських вождів. Зокрема, коли під час відкриття з'їзду зал оваціями зустрів К. Є. Ворошилова, то багато дипломатів підвелися зі своїх місць, бо особисто знайомі з Ворошиловим, але коли почалися овації незнайомим їм особам, зокрема Сталіну, то вони не вставали.

За підсумками цієї бесіди НКЗС прийняв рішення не надавати подання відповідним посольствам (при виконанні «Інтернаціоналу» не підвелось приблизно половина дипломатів, у тому числі представники Німеччини та Японії, на що звернена особлива увага в доповідній), сподіваючись, що вони самі зрозуміють «хибність своєї поведінки» (Встреча польського поверненого, 1935:1).

Слід зазначити, що з точки зору дипломатичної ввічливості, дипломати, акредитовані в Москві, не повинні були надавати Сталіну офіційні знаки уваги, тому що той не займав, як зауважив іранський посол, «ніякого офіційного керівного посту в системі радянської держави», тому не отримавши вказівки з боку дуаена дипкорпусу, він не привітав Сталіна з 60-річчям.

Серед радянських політиків одним із найвитонченіших імпровізаторів, який професійно маніпулював нормами дипломатичного протоколу та етикету, був І. В. Сталін.

У серпні 1939 року, після переговорів з І. Ріббентропом, під час вечері він сказав тост про Адольфа Гітлера, як людину, що глибоко шанується ним, а наприкінці прийому дозволив особистому фотографу фюрера зробити кілька знімків (іноземцям було заборонено фотографувати в Кремлі), на яких Сталін та гості були зафіксовані з келихами кримського шампанського в руках.

У 1939 Ріббентроп говорить про вождя як людину надзвичайного масштабу. Сталін зумів буквально приголомшити міністра закордонних справ Німеччини, а в серпні 1942 року прем'єр-міністр Великої Британії У. Черчілль відзначає привітність Сталіна на обіді в Кремлі і пропонує випити за його здоров'я. Наприкінці прийому, після офіційного прощального потиску рук зі Сталіним, Черчілль попрямував до виходу, але вождь наздогнав його і провів до парадних дверей, де вони знову потиснули один одному руки.

Запрошення Сталіним Черчілля до своєї квартири в Кремлі також виходить за межі офіційних протокольних норм. Але, на наш погляд, Сталін припустився помилки, не запросивши свою дочку

до столу, про що Черчілль повідомляє президенту США Рузвельту.

Сталінські застілля – це «чоловічі збори», але вождь запросив до себе джентльмена, у якого ставлення до жінки – еталон моральності у людині. У разі Сталін «не дограв» остаточно роль суворого, але люблячого «батька всіх народів».

Протокол консервативний. Протокольна норма, що застосовується один раз до однієї особи, може не застосовуватися до іншої. «Будь який прецедент для протоколу загрожує тим, що він має стати нормою, а якщо норми скасовуються, то це теж прецедент, який створює нову норму; це азбука кожного дипломата-початківця» (Карягін, 1994:146).

У СРСР до 1 січня 1944 року державним гімном був «Інтернаціонал», тому, коли до Фінляндії прибув перший радянський посол, було вирішено скасувати виконання державного гімну країни дипломата, що приїхав, перед врученням вірчої грамоти.

Відомі випадки, коли прецеденти не стають нормою. У квітні 1941 року в Москві було підписано радянсько-японський пакт про нейтралітет. І. В. Сталін особисто приїхав на вокзал, для того щоб провести японського міністра. У радянському протоколі це стало нормою, але політичне значення цього факту було значним.

У 50-ті – початок 60-х років Радянський Союз починає активно боротися за «нових» друзів, але й не забуває і «старих» акторів світової політики – Велику Британію та США.

У лютому 1959 року СРСР відвідав прем'єр-міністр Великої Британії Г. Макміллан, який розглядав свій візит як відповідь на відвідування Англії М. С. Хрущовим у 1956 році. Мета візиту – обмін думками з керівництвом СРСР з міжнародних проблем.

Програма перебування передбачала переговори, екскурсії, культурні та представницькі заходи, поїздки країною. Але через ускладнення переговорного процесу, програма стала змінюватися у бік скорочення її розважальної частини та розширення переговорного процесу. Першим було скасовано полювання, на якому гостя мали вдягнути в захисного кольору хутряний комбінезон і унти з собачого хутра. Як подарунок була приготовлена тульська рушниця із золотими насічками та перламутровою інкрустацією.

Потім були події, які мають пряме відношення до поняття «дипломатична контркультура».

Перед поїздкою по країні на прийомі в англійському посольстві 24 лютого М. С. Хрущов повідомив, що завтра вирушає з гостем до Києва, але

наступного дня Макміллан замість Києва вирушив у супроводі міністра закордонних справ Селвіна Ллойда та посла сера Патріка Райлі на дачу Хрущова, де знаходилися (крім членів родини радянського лідера) А. І. Мікоян, А. А. Громико та радянський посол у Лондоні Я. А. Малік. Наступного ранку в такому ж складі відбулася бесіда в Кремлі, після чого Макміллан виїхав на аеродром, де дізнався, що старшою особою, що буде їх супроводжувати, було призначено першого заступника міністра закордонних справ В. В. Кузнєцова.

Прем'єр-міністр зволікав із посадкою, постійно перемовляючись із супутниками, але потім члени делегації піднялися в літак.

«Незручність становища відчували всі і, насамперед, Василь Васильович (В. В. Кузнєцов – авт.), який, я думаю, чудово розумів, що йому відведено роль протокольної «колючки» і що при всьому своєму безперечному дипломатичному авторитеті він не може за формальним номіналом замінити члена уряду», – згадував В. В. Карягін (Карягін, 1994:47).

У Києві всі члени англійської делегації вдавали, що нічого не сталося. На офіційному обіді Макміллан навіть обмінювався з Головою Ради міністрів УРСР М. Т. Кальченко «витонченими компліментами», сказавши у своєму тості, що йому «приємно бути гостем прем'єр-міністра, який під час війни був генералом, сам же він, Макміллан, дослужився тільки до чину капітана і то у Першу світову війну». Кальченко не менш витончено дав відповідь, помітивши, що йому приносить задоволення «приймати колишнього піхотного капітана, який став тепер капітаном такого великого корабля» (Карягін, 1994:47).

У столиці України гості відвідали театр опери та балету, у Маріїнському палаці на честь англійської делегації був даний обід.

На обіді прем'єр-міністр висловив захоплення відновлювальними роботами у Києві та в республіці, згадав, що англійці брали участь у будівництві найбільшого у Європі Дніпропетровського шинного заводу. «Якщо світ неподільний, – сказав Макміллан, то також неподільне і взаємне процвітання <...>. Мало бажати миру і говорити про нього, треба наполегливо працювати над його досягненням шляхом подолання труднощів і непорозуміння» (Макміллан, 1959:162).

Відвідування Києва справило на британських гостей сильне враження. Все, починаючи з балету «Лісова пісня» і до виставки народного господарства, удостоїлося найвищої оцінки.

Незважаючи на протокольне непорозуміння Макміллан прийняв із вдячністю штучну інкрус-

товану «рушницю» і обіцяв випробувати її у своїй рідній Шотландії під час полювання на куріпок.

Подарунок у відповідь – старовинної роботи відреставрований столик-конторка в стилі епохи Георга III, який на аукціоні «Сотбі» або «Крісті» коштував би дуже дорого, залишив Хрущова байдужим. Хтось із господарників запитав, куди «прилаштувати» це «старовиння»? (Карягін, 1994:49-50).

Однією з головних якостей джентльмена є постійний самоконтроль. Вміння володіти собою, поважати людську особистість вчать в Англії з дитинства.

Черговим прикладом англійської «джентльменської витриманості» стала поведінка прем'єр-міністра Макміллана в 1960 році в період роботи 15-ої сесії Генеральної Асамблеї ООН, на якій радянський лідер Н. С. Хрущов, спілкуючись з опонентами, використовував методи «черевичної дипломатії».

За допомогою протоколу часто демонструється характер відносин між державами. В. В. Карягін згадував, що, коли він був заступником завідуючого протокольної справи МЗС СРСР, то в 1963 році був делегований для зустрічі А. Гаррімана, який на той час був заступником державного секретаря. Гарріман під час війни був американським послом у СРСР і виконував як посол за особливим дорученням відповідальні завдання Ф. Д. Рузвельта у різних частинах світу. Гарріман користувався в Москві повагою яку заслужив і, мабуть, тому була йому доручена місія вести перемовини у справах південно-східного врегулювання. Але радянську сторону не влаштовував розвиток подій. Мабуть, це була головна причина протокольної демонстрації, коли замість заступника міністра закордонних справ зустрів Гаррімана заступник завідуючого Протокольного відділу.

У день прибуття посол Ф. Д. Коллер приїхав до літака і попередив гостя про ситуацію, що склалася. «Гарріман зійшов по трапу з посмішкою і навіть на прохання американських репортерів запросив мене (В. В. Карягіна – авт.) сфотографуватися», – згадував В. В. Карягін.

У «Нью-Йорк Таймс» з'явилася стаття, в якій повідомлялося, що заступника держсекретаря зустрів заступник завідуючого Протокольним відділом МЗС СРСР, хоча «за рангом» мав зустрічати заступник міністра закордонних справ чи завідуючий американським відділом. Демонстрацію було помічено...» (Карягін, 1994:144).

22 травня 1972 року о четвертій годині за московським часом розпочинався перший офіційний візит президента США до Радянського Союзу.

Біля трапу літака Річарда Ніксона зустрічали Подгорний і Косигін, урядовці, співробітники посольства США, нечисленна група «трудолюбивих». «Захоплені» натовпи москвичів були відсутні і на шляху президентського кортежу до Кремля. Причина – війна у В'єтнамі. Таким чином, норми протоколу, як і раніше, продовжували залежати від зовнішньополітичної ситуації. Резиденція Ніксона знаходилася у Кремлі, над яким уперше майорів прапор США (Суходрев, 2022).

На перемовинах у Катерининській залі Великого Кремлівського палацу тему В'єтнаму оминати не вдалося, але головною проблемою було обговорення питання обмеження стратегічних озброєнь. В один із днів візиту Ніксон мав виступити в прямому ефірі перед телеглядачами. Президент попросив В. М. Суходрева, щоб саме він зачитував за кадром переклад його виступу. Професіоналізм Суходрева був відомий далеко поза Вітчизною.

Під час підготовки перекладу не обійшлося без проблем. «Справа в тому, що в той період американська пропагандистська служба рекомендувала радіостанції «Голос Америки», яка веде мовлення російською мовою, не вживати в ефірі словосполучення «радянський народ». Краще, мовляв, говорити «люди, які живуть у СРСР». Натяк був зрозумілий – народи республік СРСР не з власної волі живуть у складі Радянської держави. Ось і Ніксон в текст свого телезвернення додав фразу: "люди, що живуть у Радянському Союзі". Не втручаючись у високу політику, я почав переконувати американських колег у тому, що російською ця фраза звучить незграбно та незвично. Краще тоді використовувати поєднання «радянські люди». Але американці не погоджувалися. Розгорілася суперечка. Зрештою, довелося звернутися до одного з найвищих чинів Держдепартаменту і той вирішив питання на мою користь», – згадував В.М. Суходрев (Суходрев, 2022).

Виступ у прямому ефірі транслювався із Зеленої вітальні Кремля. Ніксон схвильовано говорив про важкі випробування, що випали радянським людям у роки війни. А коли президент, «приголомшений враженням від відвідування Піскарьовського меморіального комплексу в Ленінграді, згадав знаменитий щоденник школярки Тані Савичової і процитував кілька фраз із нього, я (В. М. Суходрев – авт.) відчув, як у мене самого перехопило горло» (Суходрев, 2022).

З Москви американська делегація на чолі із президентом вилетіла до Києва. Незадовго до посадки Ніксон запросив Суходрева до свого салону. Президент вирішив порадитися з Вікто-

ром Михайловичем, чи варто йому говорити про Київ як про «матір міст росіян», чи не викличе це збентеження у киян? Суходрев запевнив президента, що такої реакції не повинно бути, оскільки цей вислів відображає історичну дійсність (Суходрев, 2022).

У Києві відбувся огляд міста. Президент поклав вінок до Могили Невідомого Солдата та відвідав урочистий бенкет.

На прийомі В. М. Суходрев у розмові з одним із місцевих керівників висловив припущення, що тост буде промовлятися рідною мовою, але той у розпачі замахав руками: «Що ви! Ні в якому разі! Нас звинуватять в націоналізмі... Тільки російською!» (Суходрев, 2022).

В більшості програм закордонних візитів до СРСР відвідуванню України відводилося особливе місце, що особливо помітно у повоєнні роки. Інтелектуальний потенціал України дозволяв республіці, незважаючи на Голодомор, репресії, втрати під час Другої світової війни бути однією з найрозвиненішою не лише в економічному, а й у культурному відношенні республікою.

Починаючи приблизно з середини 60-х років, у матеріалах фонду Протокольного відділу (переважно) відсутня інформація, що передає атмосферу, своєрідний «настрій» візиту. Необхідні нам матеріали ми можемо знайти у джерелах особистого походження.

Так, у спогадах В. Суходрева містяться цікаві деталі візиту до СРСР прем'єр-міністра Канади П'єра Трюдо, з ім'ям якого пов'язаний період потепління та розвитку дружніх відносин двох країн. В 1971 році Трюдо відвідав Радянський Союз.

Трюдо вражав усіх не лише стилем поведінки, територією Кремля він прокотився на одному з мотоциклів ескорту супроводу, а й своєю зовнішністю – ультрамодними широкими яскравими краватками, піджаками з величезними лацканами, черевиками на платформі та брюками.

Можна сперечатися про те, наскільки такий зовнішній вигляд відповідає атмосфері офіційних прийомів, але очевидно, що він доречний на дискотеці, куди Трюдо разом із дружиною побажав вирушити до Києва.

Прем'єр-міністр Канади не міг не відвідати Україну, вихідці з якої у значній кількості проживають у Канаді, і в деяких районах країни можуть серйозно вплинути на результати виборів.

Бажання Трюдо відвідати дискотеку чи нічний клуб без офіційних супровідників Суходрев передав начальнику охорони, який попросив 15–20 хвилин на підготовку. Дискотеку для прем'єр-міністра було організовано на Хрещатику,

неподалік резиденції. Подружжя Трюдо вирушило туди пішки (охорона була, але вона намагалася бути непомітною).

«На Трюдо ніхто не звертав уваги. Ніхто не міг і подумати, що цей модно одягнений піжон з бакенбардами, що обнімав худеньке довговолосе дівчисько (незадовго до візиту Трюдо одружився – авт.) – прем'єр-міністр Канади» (Суходрев, 2022).

У клубі Трюдо підготували столик, накритий на двох. І почалася «шикарна імітація» життя нічного клубу: «гості» танцювали, світло зменшили. Трюдо з дружиною випили шампанського і «пішли танцювати». На думку Суходрева, що знаходився на дискотеці, канадська пара танцювала «дуже жваво та запально» (Суходрев, 2022).

Візит Трюдо запам'ятовується не лише яскравими поїздками країною. Було підписано важливі угоди, прийнято спільну заяву. Один із членів Політбюро запропонував навіть налагодити в СРСР виробництво тканин модних яскравих забарвлень, але його прагнення викликало вельми передбачувану реакцію: «Ні, нам цього не треба. Нехай Трюдо сам такі краватки носить...» (Суходрев, 2022).

У А. П. Косигіна з П. Трюдо після його візиту до СРСР налагодилися добрі відносини, вони, за спостереженнями В. М. Суходрева, із задоволенням спілкувалися один з одним.

За, здавалося б, «сухою» мовою протоколу стоять конкретні особи зі своїми звичними характеристиками. В окремих випадках порушення протокольних норм не тільки не заважає вирішувати поставлені завдання, а й навіть сприяє їхньому втіленню.

У 70-х – на початку 80-х років діяльність співробітників Протокольного відділу МЗС СРСР, як і раніше, як і в попередні роки, отримувала високу оцінку з боку зарубіжних гостей.

Французькі дипломати часто «давали уроки» класичного дипломатичного протоколу своїм

колегам з інших країн. Так, у 1963 році національне свято Франції – 14 липня – припадало на неділю, і радянська сторона запропонувала перенести прийом на інший день тижня, щоб забезпечити високе представництво з радянської сторони, оскільки багато запрошених будуть поза містом. Французький посол М. Дежан був категоричним: «Франція відзначає своє свято 14 липня, і перенести його на другий день неможливо, але він, посол, не буде скривджений, якщо обставини не дозволять будь-кому з радянських запрошених бути присутніми на прийомі. Рівень представництва на прийомі був високим» (Карягин, 1994:179).

Папа Павло VI був людиною, яка сміливо ламала звичні стереотипи. «Його папство означувалося тим, що він покінчив із тривалим з 1870 року сторічним самітництвом пап, відвідав багато країн, виступаючи за мир і мирне існування». Про світські погляди Папи свідчить історія, яку розказав американський дипломат Дж. Вуд. Під час візиту до Ватикану Жаклін Кеннеді Папському двору запропонували на вибір три варіанти звернення до дружини Президента: «пані дружина Президента», «пані Кеннеді», або «пані». Але коли Жаклін Кеннеді прийшла на аудієнцію, Папа простягнув до неї руки і вигукнув: «О, Жаклін!» (Карягин, 1994:187). Порушення протокольних норм зроблене не з метою образити гостя, а з метою підкреслити своє особливе ставлення до нього.

Висновки. Ігнорування протокольних правил радянськими лідерами у більшості випадків негативно позначалося на їхній репутації, як наслідок – іміджі держави.

Нова радянська еліта ні психологічно, ні практично не була підготовлена до дипломатичного спілкування з використанням загальноприйнятих європейських норм дипломатичного етикету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вуд Д., Серре Ж. Дипломатический церемониал и протокол. Москва: «Прогресс», 1974. 448 с.
2. Встреча польского поверенного в делах с представителями НКВД. Москва. Архив внешней политики РФ (АВПРФ). Ф. 57. Оп. 15. П. 112. Д. 2. 1935.
3. Карягин В.В. Дипломатическая жизнь за кулисами и на сцене. Москва: «Международные отношения», 1994. 320 с.
4. Макмиллан Г. Визит премьер-министра Великобритании в Киев. АВПРФ. Ф. 57. Оп. 46. П. 279. Д. 52. 1959.
5. Суходрев В.М. Язык мой – друг мой. URL: https://royallib.com/book/sohodrev-viktor/yazik_moy_drug_moy.html. Дата обращения 11 октября 2022 года.

REFERENCES

1. Wood D., Serre J. Diplomaticeskij tseremonial i protokol [Diplomatic ceremonial and protocol]. Moscow: Progress, 1974. 448 p. [in Russian].
2. Vstrecha polskogo poverennogo v delakh s predstavatelyami NKID [Meeting of the Polish charge d'affaires with representatives of the People's Commissariat of Foreign Affairs]. Moscow. Archive of Foreign Policy of the Russian Federation (AFPRF). F. 57. I. 15. F. 112. C. 2. 1935. [in Russian].

3. Karyagin V.V. Diplomaticeskaya zhizn za kulisami i na stsene [Diplomatic life behind the scenes and on stage]. Moscow: "International relations", 1994. 320 p. [in Russian].
4. Macmillan G. Vизит premьer-ministra Velikobritanii v Kiyev [Visit of the Prime Minister of Great Britain to Kyiv]. AFPRF. F. 57. I. 46. F. 279. C. 52. 1959. [in Russian].
5. Sukhodrev V.M. Yazyk moy – drug moy [My tongue is my friend]. URL: https://royallib.com/book/sohodrev-viktor/yazik_moy_drug_moy.html. Access date October 11, 2022. [in Russian].